

ARŪNAS STREIKUS

KLAIPĖDOS KRAŠTO KATALIKŲ INTEGRAVIMAS Į
LIETUVOS BAŽNYTINĘ PROVINCIJĄ 1926–1939 M.*

ĮVADAS

Vilniaus ir Klaipėdos įvaldymas buvo svarbiausi XX a. 1-osios pusės iššūkiai jaunai Lietuvos valstybei ne tik politikos, bet ir kultūros plotmėje. Jei Vilniaus krašto atveju įvykdyti šį uždavinį sutrukdė karinių ir ideologinių mūšių pralaimėjimai, Klaipėdos krašte didžiausios kliūtys buvo kultūrinis ir religinis vietos gyventojų savitumas, kurio taip ir nepavyko suderinti su lietuviškojo nacionalizmo verčių sistema. Galima daryti prielaidą, jog ypatingas vaidmuo vos 16 m. trukusio Klaipėdos krašto lituanizavimo eksperimento eigoje priklausė katalikybei, kuri čia susidūrė su dominuojančia protestantiška kultūra. Be to, šiuo atveju reikia kalbėti ne vien apie lietuviškos katalikybės santykį su prūsiškuoju liuteronizmu, bet ir apie trečią veikėją – ilgamečio veikimo diasporoje patirties suformuotą savitą vokiškos / memelenderiškos katalikybės atmainą.

Varmijos vyskupijai priklausęs Lietuvių dekanatas (*Decanatus Lituanensis*), kurį sudarė 7 parapijos abipus Nemuno, po 1923 m. įvykusių geopolitinių pokyčių buvo perskeltas pusiau. Viena jo dalis liko Vokietijos Rytų Prūsijos provincijoje, o dešiniame Nemuno krante buvusios Klaipėdos, Šilutės, Ropkojų ir Viešvilės parapijos atsидūrė Lietuvos sudėtyje plačias autonomijos teises gavusio Klaipėdos krašto valdžioje. Po to, kai 1926 m. popiežius Pijus XI, atsižvelgdamas į regione įvykusius teritorinius pokyčius, bule *Lituanorum gente* įkūrė savarankišką Lietuvos bažnytinę provinciją, minėtos parapijos laisvosios prelatūros

* Straipsnis parengtas dalyvaujant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamame projekte „Vokiškos katalikiškos kultūros sklaida Lietuvoje XX a. 3–4 deš.: įtakos ir konfliktai“, sutarties nr. LIT-6-6.

teisėmis buvo susietos su naujai įkurta Telšių vyskupija. Taip Klaipėdos krašto katalikų diaspora pateko į labai kontroversiškų santykių mazgo epicentrą. Viena vertus, jiems teko įrodinėti savo savitumą Telšių vyskupijos ir visos Lietuvos katalikams, ginant popiežiaus bule jiems suteikto sąlyginio savarankiškumo teises. Kita vertus, išlaikydami ryšius su visos Vokietijos Katalikų Bažnyčia, kuri nuo XX a. pradžios išgyveno akivaizdų pakilimą ir bene drąsiausiai Europoje pasuko sielovados formų atnaujinimo bei dialogo su moderniu pasauliu paieškų keliu, Klaipėdos katalikai galėjo daryti teigiamą įtaką po carinės Rusijos spaudos atsigaušančiai Lietuvos Katalikų Bažnyčiai. Be to, jie potencialiai galėjo būti ir geriausias tarpininkas tarp bažnytinės bei pasaulietinės Lietuvos valdžios iš vienos pusės ir autonominių krašto įstaigų bei gana priešišškai nusiteikusios vietos gyventojų daugumos (kitas klausimas, ar jų galimybės buvo išnaudotos).

Klaipėdos krašto naujosios istorijos problemas narpliojantys istorikai religinį veiksnių dažniausiai ignoruoja arba, geriausiu atveju, aprašo tik nesėkmingas Lietuvos valdžios pastangas sumažinti vietos Liuteronų Bažnyčios priklausomybę nuo Vokietijos¹. Religinis lygmuo liko ir naujausio, visais kitais atžvilgiais labai vertingo, tyrimo, skirto tapatybės ideologijų raiškai Klaipėdoje², parašėte, nepaisant to, kad prieškarinio viešojoje erdvėje religinių bendruomenių aplinkoje susiformavę tinklai buvo labai paveikus tapatybių ideologijoms svarbių praeities vaizdinių, su jais susijusių reikšmių bei simbolių kūrybos ir sklaidos įrankis. Net ir specializuotoje pedagogo, kraštotyrininko Alberto Juškos studijoje, kurią galima pavadinti Mažosios Lietuvos religinės kultūros istorijos enciklopediniu žinyne³, katalikybės raidai XX a. skirti vos keli puslapiai.

¹ Plg. Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939 m.*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 240–244; Vytautas Žalys, *Kova dėl identiteto: Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m. / Ringen um Identität: Warum Litauen zwischen 1923 und 1939 im Memelgebiet keinen Erfolg hatte*, Lüneburg: Nordostdt. Kulturwerk, 1993, p. 48.

² Vasilijus Safronovas, *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

³ Albertas Juška, *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997.

Galima paminėti tik du tekstus, kuriuose katalikybės padėtis Klaipėdos krašte 1923–1939 m. atskleidžiama plačiau. Abu jie rašyti ne istorikų profesionalų, o asmenybių, garbingą profesoriaus titulą nusipelnusių darbais kitų humanitarinių ar socialinių mokslų disciplinų baruose. Bene arčiausiai mūsų tyrimo tematikos yra kalbininko Arnoldo Piročkino straipsnis. Remdamasis daugiausia to meto periodinės spaudos publikacijomis, profesorius mėgina pagrįsti teiginį, kad „Lietuvos vyriausybės nebuvo suinteresuotos katalikinti Klaipėdos krašto, o jo katalikų bažnyčia nebuvo kokia talkininkė lietuvių jėgoms kovoje dėl lietuviškumo“⁴. Piročkiniui atrodo, jog Bažnyčia, visur brukdama katalikišką kultūrą, atliko priešingą vaidmenį – atstūmė lietuvininkus protestantus nuo suartėjimo su Didžiąja Lietuva. Tuo tarpu geografo profesoriaus Stasys Vaitekūnas prie mums rūpimos problematikos prisilietė monografijoje apie pirmąjį Telšių vyskupą Justiną Staugaitį. Viename šios knygos poskyrių, remiantis vėlgi daugiausia periodinės spaudos publikacijomis ir paties vyskupo atsiminimais, aptariami ir nelengvi Staugaičio santykiai su Klaipėdos krašto katalikais⁵. Pagrindinė siužetinė linija, pagal nacionalistinės istorijos rašymo paradigmos scenarijų, sukasi apie „gerų lietuvių“ ir „klastingų vokiečių“ konflikto ašį, kur vyskupas atlieka ne taikdario, o tvirto lietuviško intereso gynėjo vaidmenį.

Trumpa istoriografijos būklės apžvalga liudija, jog katalikybės vaidmuo prieškarinio Klaipėdos krašto istorijoje atskleistas tik fragmentiškai. Nėra išnaudotos ir esamų šaltinių galimybės. Beveik niekas iki šiol nuosekliai netyrinėjo Telšių vyskupijos kurijoje suformuotų bylų, kuriose kaupti dokumentai, susiję su Klaipėdos prelatūros parapijų veikla: susirašinėjimas su centrinės ir autonominės valdžios įstaigomis, kurijos korespondencija su prelatūros parapijų kunigais sielovados, tikybos dėstymo mokyklose ir kitais klausimais, parapijų vizitacijų dokumentai, naujų bažnyčių statybos bylos. Nuo 1949 m., kuomet sovietų valdžia

⁴ Arnoldas Piročkinas, „Katalikybė Klaipėdos krašte 1923–1939 metais“, *Mokslo Lietuva*, 2009, nr. 17, prieiga internete <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/2006-2011/>.

⁵ Stasys Vaitekūnas, *Justinas Staugaitis. Vyskupas. Politikas. Tautos dvasios ir valstybės puoselėtojas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 358–366.

nusavino Telšių vyskupijos kurijos archyvą, šios bylos saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA; f. 669, ap. 48, b. 282–296).

Siekiant geriau atskleisti centrinės valdžios 1923–1939 m. vykdytą religinę politiką Klaipėdos krašte, teko susipažinti ir su Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau – LCVA) saugomais Vidaus reikalų ministerijos Tikybų departamento (f. 377, ap. 9), Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento (f. 391, ap. 4), nuo 1930 m. iš Vidaus reikalų ministerijos perėmusio santykių su religinėmis bendruomenėmis kontrolės funkcijas, archyviniais fondais bei Ministrų kabineto kanceliarijos komunikaciją su Klaipėdos krašto gubernatūra atspindinčiais dokumentais (f. 923, ap. 1). Tiesa, reikia pažymėti, kad dokumentų, kuriuose būtų tiesiogiai fiksuojami Klaipėdos krašto religiniai reikalai, šiuose fonduose yra labai mažai.

Dar vienas archyvinių dokumentų kompleksas, suteikiantis galimybę atskleisti Šventojo Sosto poziciją Klaipėdos krašto katalikų klausimu, saugomas Slaptajame Vatikano archyve (*Archivio Segreto Vaticano*, toliau – ASV). Šiame archyve mums svarbios dvi dokumentų grupės: Apaštalinės nunciatūros Lietuvoje ir Bažnyčios Nepaprastųjų reikalų kongregacijos (*S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari*, toliau – AES) archyvinio fondo dalis, skirta santykiams su Baltijos valstybėmis. Dauguma straipsnyje panaudotų dokumentų iš šio archyvo yra publikuoti leidinyje *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938): Slaptojo Vatikano archyvo dokumentai*⁶.

Remiantis minėtais trimis archyvinių dokumentų kompleksais, straipsnyje mėginta rekonstruoti Klaipėdos krašto katalikų bendruomenės padėties kaitą nuo 1925 m. pavasario, kuomet prasidėjo diskusijos dėl jos tolesnio likimo, iki 1939 m. pavasario, kai hitlerinė Vokietija sugebėjo susigrąžinti savo suverenias galias krašte. Galima išskirti keturis pagrindinius veiksnius, lėmusius katalikybės padėtį Klaipėdoje šiuo laikotarpiu: 1) Šventojo Sosto pozicija; 2) Lietuvos vyriausybės politika, kurią krašte reprezentavo gubernatorius; 3) Telšių vyskupijos vyresnybės santykiai su prelatūros dvasininkais; 4) Klaipėdos krašto autonominių įstaigų, visų pirma Direktorijos laikysena. Įvairios šių veiksnių sąveikos

⁶ *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938): Slaptojo Vatikano archyvo dokumentai*, sud. A. Streikus, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010.

kūrė aplinką, kurioje Klaipėdos katalikai buvo verčiami užimti vienokią ar kitokią vietą regiono tautinių, religinių ir kultūrinių įtampų kupinoje erdvėje. Straipsnyje siekiama atskleisti minėtų veiksmų turinį, jo pokyčius ir tai lėmusias priežastis, taip pat apibūdinti specifinius krašto katalikybės vaidmenis. Kadangi ryškesnius visų išvardytų veikėjų elgsenos pokyčius galima išvelgti ties 3-iojo ir 4-ojo dešimtmečių sandūra, struktūriškai tyrimas padalytas į dvi dalis. Pirmojoje aptariami Klaipėdos krašto katalikų mėginimai adaptuotis prie naujų sąlygų, o antrojoje – nagrinėjamos priežastys, lėmusios konfliktinių situacijų atsiradimą ir gilėjimą religiniame krašto gyvenime.

PRELATŪROS ĮKŪRIMAS IR PIRMIEJI IŠŠŪKIAI

Klaipėdos krašto katalikų tolesnio likimo klausimas aktyviau pradėtas svarstyti nuo 1925 m. vidurio. Skirtingai nuo Liuteronų Bažnyčios, kurios sinodalinė santvarka suteikė daugiau erdvės lokalinių bažnytinių vienetų savivaldai⁷, Katalikų Bažnyčios hierarchinės struktūros nesuderinamumas su pakitusia geopolitine padėtimi kėlė žymiai daugiau problemų. Varmijos vyskupo jurisdikcija Klaipėdos krašte akivaizdžiai prieštaravo Lietuvos vyriausybės norui apriboti išorės įtaką šioje teritorijoje. 1925 m. vasaros pabaigoje taip pat buvo pradėti svarstyti konkretūs Žemaičių vyskupijos padalijimo ir savarankiškos Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo projektai, kas Šventajam Sostui irgi suteikė patogią progą išspręsti Klaipėdos katalikų problemą. Vis dėlto surasti visiems priimtina sprendimą nebuvo taip lengva, kaip atrodytų.

Pajutę, kad Vatikanas gali priskirti Klaipėdos krašto parapijas prie kurios nors lietuviškos diecezijos, Varmijos vyskupas ir Lietuvių dekanato kunigai išdėstė savo argumentus, kodėl to nereikėtų daryti. Vysk. Augustas Bludau ypač pabrėžė tarp Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos katalikų esančius kultūrinius skirtumus, kurie trukdytų iki tol „kuo puikiau pasireiškusiam“ katalikų veikimui:

⁷ Ši savivalda buvo įtvirtinta 1925 m. liepos 31 d. pasirašyta sutartimi tarp Lietuvos vyriausybės ir Vyriausios evangelikų bažnyčios tarybos Berlyne, pagal kurią Klaipėdos krašte buvo įkurta savarankiška provincinė Prūsijos unijos bažnyčia, formaliai nepriklausoma nuo Rytų Prūsijos provincinės bažnyčios.

Abiejų pusių kultūriniai skirtumai taip pat nepalankūs katalikų interesams. Vargu ar Lietuvoje atsiras dvasininkų, kurie taip gerai mokėtų vokiečių kalbą, kad ją galėtų vykdyti sielovada. Be to, Lietuvoje nėra tokių katalikiškų draugijų, kurios galėtų lygintis su čionykštėmis ir vokiškosiomis.⁸

Klaipėdos kunigai labiausiai bijojo lietuvių nacionalizmo, menkinano Lietuvos kunigų išsilavinimo lygį ir, apeliuodami į Klaipėdos krašto konvenciją bei liuteronų klausimo sprendimo precedentą, geriausia išeitimi laikė plačią autonomiją Varmijos vyskupijos sudėtyje. Šventojo Sosto atstovai, vertindami situaciją pirmiausia sielovadinio darbo aspektu, irgi atsargiai vertino ketinimus Klaipėdos krašto katalikų parapijas integruoti į projektuojamą Lietuvos bažnytinę provinciją. Suvokiant, kad išpildyti daugumos Klaipėdos katalikų pageidavimą likti Varmijos vyskupijos jurisdikcijoje būtų sudėtinga, siūlytas kompromisinis variantas – nustatyti tiesioginę Klaipėdos krašto parapijų priklausomybę nuo Šventojo Sosto. Anot Apaštalinės delegatūros sekretoriaus Luigi Faidutti:

Vieni turėtų atsižvelgti į sunkumus, susijusius *rebus sic stantibus* su užsienyje esančio vyskupo jurisdikcijos vykdymu, į būtinybę nuramdyti Lietuvos Vyriausybės priešinimąsi; kiti – į autonomijos reikalavimus, kurie kyla iš etninio ir lingvistinio didžiosios Klaipėdos gyventojų daugumos pobūdžio, ir sykiu į būtinybę parūpinti tokią dvasinę administraciją, kuri neturėtų kitų tikslų, išskyrus sielų gerovę.⁹

Vis dėlto atrodo, kad lemiamą žodį šioje beveik metus trukusioje diskusijoje tarė 1925 m. pabaigoje į Lietuvą atvykęs apaštalinis vizitatorius arkivyskupas Jurgis Matulaitis. Suabejojęs Varmijos vyskupo ir Klaipėdos kunigų pateiktų argumentų svarumu ir neįžvelgdamas jokių kliūčių, kurias Lietuvai palankiam sprendimui galėtų kelti tarptautiniai susitarimai, jis pasiūlė tokią formulę: „Klaipėdos kraštas išskiriamas iš Varmijos diecezijos ir priskiriamas Telšių diecezijai kaip atskiras Apaštalinis vikariatas, kurį *servatis servandis* valdo Šventojo Sosto dele-

⁸ Varmijos vyskupo A. Bludau 1925 m. gegužės 9 d. *pro memoria*, in: *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938)*, p. 101.

⁹ L. Faidutti 1925 m. lapkričio 4 d. pranešimas kardinolui Pietro Gasparri, in: *ibid.*, p. 125.

guotas Telšių ordinaras¹⁰. Kaip žinia, labai panaši formulė buvo perkelta ir į 1926 m. balandžio 4 d. paskelbtą popiežiaus bulę *Lituanorum gente*, išskyrus tai, kad vietoj vikariato čia vartojamas prelatūros terminas. Pats Matulaitis prieš pat bulės paskelbimą vysk. Juozapui Skvireckui rašytame laiške taip apibūdino šio klausimo sprendimo aplinkybes:

Daug sunkenybių ir kliūčių turėjau nugalėti dėl Klaipėdos krašto. Reikėjo atremti vokiečių ir Varmijos vyskupo daromi priekaištai ir reikalavimai. Teko daug skaityti ir rašyti. Pavadinta bus ta šalis prelatūra, bus pilnai įjungta į Lietuvos provinciją. Vikariato vardas pasirodė ne toks patogus.¹¹

Naujai paskirtas Telšių vysk. Staugaitis puikiai suvokė jo dvasinei globai patikėto Klaipėdos krašto kultūrinį ir religinį savitumą. Dar trečiojo dešimtmečio pradžioje, būdamas aktyvus šalies politinio gyvenimo dalyvis, jis pasisakė už krašte nusistovėjusios tikiybines organizacijos išsaugojimą¹². Tuo tarpu prieš pradėdamas vykdyti savo ganytojiškas pareigas prelatūroje, į jos tikinčiuosius kreipėsi specialiu ganytojiškuoju laišku, kuriame buvo ypač pabrėžta:

Aš, naujasis Jūsų ganytojas, ateinu pas Jus ne Jūsų papročių naikinti, tik Jūsų sielų ganyti – saugoti jas nuo nuodėmių ir vesti prie Dievo. Katalikų Bažnyčia, būdama viena, griežtai reikalauja vienodumo esminiuose dalykuose; bet antraeiluose dalykuose jinai pakencia įvairumą ir gerbia amžiais nusistovėjusius papročius, kiek jie, žinoma, neprieštarauja bendriesiems Bažnyčios įstatymams.¹³

1926 m. viduryje Klaipėdos prelatūrą sudarė vos 4 parapijos, kurias aptarnavo 6 kunigai, visi vokiečiai. Pagrindinės prelatūros bažnyčios – Klaipėdos Švč. Trejybės bažnyčios klebonu dar nuo amžiaus pradžios

¹⁰ Arkivysk. J. Matulaičio 1926 m. kovo 21 d. raštas „Pastabos apie Klaipėdos kraštą ryšium su Varmijos vyskupo ir krašto parapijų klebonų prašymais, kad jie nebūtų prijungti prie kokios nors Lietuvos diecezijos, bet kaip ir iki šiol liktų pavaldūs Varmijos vyskupijai“, ASV, AES Paesi Baltici, b. 35, l. 24–29.

¹¹ Stasys Yla, *Jurgis Matulaitis: asmenybės apybraiža*, Putnam: Nek. M. Pr. Seserys, 1977, p. 286–287.

¹² Stasys Vaitekūnas, *op. cit.*, p. 300.

¹³ *Jo ekscelencijos Telšių vyskupo Justino Staugaičio ganytojiškieji raštai tikintiesiems, 1926–1939 metais*, Telšiai: [s. l.], 1940, p. 10.

buvo kun. Adalbertas Dannelautzkis, kilęs iš Mažosios Lietuvos. Pirmajame savo pranešime Telšių vyskupijos kurijai apie parapijos būklę jis nurodė, kad Klaipėdos bažnyčią sekmadieniais ir švenčių dienomis lanko apie 700 vokiečių ir 300 lietuvių katalikų. Čia buvo nuo 1903 m. veikianti Motinų draugija, turinti 60 narių ir leidinį *Monika*, taip pat parapijoje veikė po keliasdešimt narių vienijančios vyrų, vaikų, vaikinių ir merginų draugijos, Boromiejaus sąjungos ir *Caritas* skyriai¹⁴. Manytina, kad daugumą lietuviškosios parapijos dalies jau tuo metu sudarė atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos, su kuriais parapijos administratoriui sunkiai sekėsi rasti bendrą kalbą. 1926 m. vidurvasarį rašytame laiške vyskupui kun. Dannelautzkis skundėsi komplikuotais santykiais su lietuviškąja bendruomenės dalimi, teisinosi negalįs aktyviau dalyvauti lietuvių katalikiškų organizacijų veikloje, nes čia „bažnytinis interesas yra nustumtas į antrą planą priešingai tam organizacijų gyvenimui, prie kurio mes esam pripratę“. Labiausiai gi jis apgailestavo dėl to, kad Klaipėdos krašto gubernatoriumi buvo paskirtas vedęs katalikų ekskunigas Jonas Žilius:

Visiškai natūralu, kad tokiu būdu Klaipėdos katalikai buvo labai papiktinti ir prarado bet kokią prielankumą prijungimui prie Lietuvos bažnytinės provincijos. Man ir kitiems Klaipėdos krašto dvasininkams tikrai nelengva draugiško auklėjimo pagalba juos suturėti nuo neapgalvotų žingsnių.¹⁵

Reaguodami į Klaipėdos lietuvių katalikų prašymus, Telšių vyskupijos vadovai darė žygius, kad į Klaipėdą kuo greičiau būtų paskirtas lietuvių tautybės dvasininkas, nes nė vienas iš tuo metu mieste dirbusių trijų kunigų nemokėjo pakankamai lietuviškai, be to, skyrėsi ir atvykusių bei vietinių pamaldumo praktikos. Norint tai padaryti, vyskupui reikėjo susitarti su krašto direktorija ir seimeliu, nuo kurių priklausė naujų dvasininkų etatų įsteigimas, nes tikybinių reikalų administravimas pagal Klaipėdos krašto konvenciją priklausė autonominės valdžios kompetencijai. Tokiomis aplinkybėmis ordinariatui buvo sunku išsiversti be

¹⁴ Klaipėdos parapijos 1926 m. vizitacijos ataskaita, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 286, l. 25–26.

¹⁵ Kun. A. Dannelautzkio 1926 m. liepos 12 d. laiškas vysk. J. Staugaičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 289, l. 276.

Klaipėdos klebono, gerai pažinojusio vietos politinį elitą ir turėjusio gerą vardą miestiečių akyse, tarpininkavimo, todėl norom nenorom Telšių vyskupas buvo priverstas suteikti jam oficialų įgaliojimą būti prelatūros nuolatiniu atstovu santykiams su krašto autonominės valdžios įstaigomis palaikyti¹⁶. Nemaža dalimi būtent kun. Dannelautzkio pastangų dėka Direktorijos apmokamų kunigų skaičius krašte palaipsniui didėjo. Jau 1927 m. į Klaipėdą atvyko kun. Juozas Ruibys, kiek vėliau tikybos mokytojo etatą Klaipėdos lietuvių gimnazijoje pavyko išrūpinti kun. Pranciškui Bajerčiui. Kita vertus, Telšių vyskupijos vadovybė su vokiečių tautybės prelatūros kunigais iš pradžių irgi elgėsi korektiškai. Užuovertusi juos dalyvauti bendrose vyskupijos kunigų rekolekcijose, neprieštaravo tam, kad prelatūros dvasininkija rekolekcijas atliktų Springborno pranciškonų vienuolyne arba Braunsberge, o kai Klaipėdos vikaras kun. Paulius Wermteris Romoje įgijo kanonų teisės daktaro laipsnį, jis netgi buvo pakviestas dėstyti kanonų teisę ir vokiečių kalbą į Telšių kunigų seminariją.

Telšių ordinariatas greit suprato ir tai, kad į Klaipėdos kraštą negalima mechaniškai perkelti tų katalikybės viešosios raiškos formų, kurios buvo įprastos Didžiojoje Lietuvoje. Iš pradžių gana aktyviai kovota už tai, kad Klaipėdos krašte katalikams būtų leista nedirbti per Lietuvoje valstybės pripažintas Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, Trijų Karalių, Dievo Kūno ir Visų Šventųjų šventes, tačiau atsimušus į valdžios įstaigų nenorą katalikiškais šventėmis erzinti krašto protestantų daugumos, vėliau šis klausimas nebebuvo keliamas. Švenčių klausimu buvo atsižvelgta ir į Klaipėdos prelatūros kunigų prašymą palikti galioti ankstesnį bažnytinių švenčių ir pasninkų kalendorių, motyvuojant tuo, kad Vokietijos vyskupijose jau tuomet nemažai švenčių buvo keliamos į sekmadienį¹⁷.

Vis dėlto toli gražu ne visada Telšių vyskupijos ordinaras buvo linkęs įsiklausyti į Klaipėdos klebono ir kitų prelatūros kunigų nuomonę. Pavyzdžiui, nepaisant Klaipėdos parapijos komiteto pasipriešinimo ir kun. Dannelautzkio išdėstytų motyvų, vyskupas paliko galioti savo

¹⁶ Telšių vyskupo 1927 m. sausio 25 d. raštas Klaipėdos krašto direktorijai, *ibid.*, l. 226.

¹⁷ Klaipėdos prelatūros kunigų 1926 m. lapkričio 18 d. raštas Telšių vyskupui, *ibid.*, l. 234.

1927 m. spalio 8 d. nurodymą, kad kariams skirtos šv. Mišios Klaipėdos bažnyčioje būtų aukojamos atskirai sekmadieniais 8 val. Anksčiau jos vykdavo kartu su lietuviams civiliams skirtomis pamaldomis. Visą su šiuo ginču susijusią medžiagą kurija buvo persiuntusi net nunciatūrai¹⁸, kuri, šiuo atveju, matyt, parėmė ordinaro poziciją. Pastarasis incidentas, be kita ko, pirmą kartą atskleidė ir nevienodas Bažnyčios sampratas: Didžiojoje Lietuvoje, o ypač Žemaitijoje, tuo metu dar niekas nedrįso kvestionuoti bažnytinės hierarchijos autoriteto ir teisės vienvaldiškai tvarkyti parapiinę sielovadą, tuo tarpu Prūsijoje dėl protestantizmo įtakos (taip pat ir dėl mokamo bažnytinio mokesčio) pasauliečių nuomonė parapijos reikaluose buvo žymiai svaresnė.

1934 m. pradžioje kilo dar vienas panašus konfliktas, kuomet Šilutės parapijos komitetas mėgino prieštarauti kurijos nurodymui, pagal kurį buvęs vargonininkas vokietis turėjo užleisti geresnį butą parapijai priklausiusiame name parapijos vikarui, kun. Juozui Lechavičiui. Ginčą buvo įgaliotas ištirti prel. Vincentas Borisevičius, su šia misija į Šilutę atvykęs 1934 m. vasario 18 d. Apklausęs parapijos komiteto narius ir klebono nurodytus patikimus asmenis, Borisevičius atmetė daugumą skunde išdėstytų motyvų. Jis taip pat nurodė komiteto nariams, kad jų vyskupui rašytas raštas „yra netikęs, kadangi bažnytinio Komiteto nariai prisisavina teisę valdyti parapijinį turtą. Nurodžiau jiems, kad jei tikintieji paaukoja ką nors Bažnyčiai, tas turtas tampa Bažnyčios nuosavybe ir jį gali tvarkyti Vyskupas per skirtą kleboną“¹⁹.

Telšių vyskupas nesutiko ir su prelatūros kunigų siūlymu Lietuvai atitekusio Klaipėdos krašto ribose buvusią, tačiau anksčiau Tilžės parapijai priklausiusią teritoriją palikti aptarnauti Tilžės kunigams, motyvuojant tuo, kad iš ten ji lengviau pasiekama, o ir patys tikintieji yra įpratę prie Tilžės. Laikiniai šią teritoriją vyskupas nusprendė priskirti Šilutės parapijai, tačiau ši problema buvo papildomas svarus argumentas steigti naują parapiją ir statyti bažnyčią Pagėgiuose. Sparčiai didėjant katalikų skaičiui Klaipėdos krašte, vietos kunigai ir vyskupijos kurija ėmė rūpintis

¹⁸ Telšių vyskupo generalvikaro, prel. Prano Urbanavičiaus raštas Apaštalinės nunciatūros sekretoriui L. Faidutti, *ibid.*, l. 71.

¹⁹ Prel. V. Borisevičiaus 1934 m. vasario 22 d. pranešimas Telšių vyskupui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 291, l. 254.

naujų bažnyčių bei koplyčių statyba ir kitose vietovėse. Inicijavą statyti koplyčias Klaipėdos parapijos ribose buvusiuose Plikiuose, Dovuose ir Priekulėje pirmasis parodė pats kun. Dannelautzkis, jų projektus ir sąmatas dar 1928 m. pradžioje išsiuntęs kurijai su prašymu daryti žygių, kad būtų gauta valstybės parama. Bažnyčios Pagėgiuose statyba daugiausia rūpinosi Šilutės klebonas kun. Pranciškus Schachtas.

Reikia pažymėti, jog pirmieji Telšių vyskupijos kurijos ir prelatūros dvasininkų mėginimai gauti valstybės paramą naujų maldos namų statybai nebuvo sėkmingi. Nepadėjo ir apeliavimas į krašto lituanizavimo uždavinius. Antai Telšių vyskupijos generalvikaras, prel. Pranas Urbanavičius taip motyvavo naujos bažnyčios Pagėgiuose statybos būtinybę:

Pagėgiai ir apylinkė priklausė Tilžės parapijai. Klaipėdos kraštui tapus nepriklausomas Lietuvos dalimi, Pagėgiai buvo priskirti prie Šilutės parapijos. Bet Šilutė per tolį, žmonės kaip ėjo taip ir tebeina į Tilžę, o kai kurie, ypač lietuviai atvykę iš Didžiosios Lietuvos, nė eiti nebeina niekur. Mat Šilutė per toli, o Tilžė svetima. Tuo būdu ir Katalikų Bažnyčiai ir mūsų tėvynei darosi didžiausia, sunkiai beatitaisoma skriauda: Klaipėdos krašte žmonės protestantėja ir vokieitėja.²⁰

1928 m. spalį kunigai Dannelautzkis ir Schachtas šiuo reikalu lankėsi Švietimo ministerijoje ir pas ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą. Nors jiems buvo pažadėta finansinė parama bažnyčių Klaipėdos krašte statybai, tačiau į vėlesnius raštiškus prašymus nebebuvo reaguojama. 1929 m. pabaigoje iš Švietimo ministerijos bažnyčių statybai buvo gauta vos 3000 litų pašalpa, kurią Telšių vyskupas padalijo per pusę Klaipėdos ir Šilutės klebonams. Praradęs viltį sulaukti apčiuopiamesnės paramos bažnyčių statybai, kun. Dannelautzkis Telšių vyskupijos generalvikarui rašė: „[k]aip gerai protestantų bažnyčiai, kuri liko priklausoma nuo Berlyno. Klaipėdos krašte su vokiečių parama jau pastatytos dvi jų bažnyčios, Pagėgiuose įdarbintas dvasininkas, ir čia bus statoma bažnyčia“²¹. Negaudamas valstybės paramos ne tik baž-

²⁰ Prel. P. Urbanavičiaus 1928 m. sausio 21 d. raštas Ministrui pirmininkui, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 395, l. 2–3.

²¹ Kun. A. Dannelautzkio 1930 m. gegužės 19 d. laiškas prel. P. Urbanavičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 368.

nyčių statybai, bet ir laikraščelio, skirto prelatūros parapijoms²², leidybai, kun. Dannelautzkis dažnai pri(si)mindavo arkivysk. Matulaičio patikinimą: „[j]eigu Klaipėdos kraštas bažnytiškai bus prijungtas prie Lietuvos, Lietuva turės ir materialiai juo pasirūpinti“.

Sėkmingesnei katalikybės plėtrai krašte trukdė ne tik maldos namų trūkumas, bet ir prastas katalikybės įvaizdis vietos gyventojų akyse, kurio nepagerino tai, kad atvykusieji iš Didžiosios Lietuvos katalikai (daugiausia samdomi darbininkai ir centro įstaigų tarnautojai) nepasizymėjo nei ypatingu pamaldumu, nei geresniu tikėjimo tiesų išmanymu. Dėl bažnyčių trūkumo priversti melstis laikinai nuomojamose patalpose (dažniausiai įvairiose užieigose ar viešbučiuose), jie neretai tapdavo protestantų pajuokos objektu. Katalikybės įvaizdžiui taip pat kenkė reikšmingus postus centro įstaigose užimantys ekskunigai²³ bei Klaipėdoje įsikūrę iš JAV atvykę lietuvių kunigai, kurie čia įsigijo nemažai nekilnojamojo turto, tačiau nepasizymėjo uolia dvasine tarnyste. Vengdami pasidalyti su vietos kunigais kasdienės sielovados darbų našta, jie neprisidėjo ir prie santykių išlyginimo tarp prelatūros dvasininkų ir vyskupijos kurijos. Kun. Dannelautzkis ypač nepatenkintas buvo kun. Nikodemo Petkaus veiksmais, kuomet pastarasis be jo žinios nupirko Klaipėdoje pastatą neva Bažnyčios reikmėms. Privačiame laiške generalvikarui jis skundėsi:

Aš tik norėjau prašyti Ordinariatą įsikišti sustabdant savavališką elgesį amerikiečių dvasininko, kuris artimiau nepažinodamas vietos santykių, savo nuožiūra už svetimus pinigus veikia, nesvarstydamas, ar tai bažnytinio požiūriu yra praktiška ir ar tam yra būtinas poreikis.²⁴

Vis dėlto, kun. Dannelautzkis kunigo Petkaus atžvilgiu buvo ne teisus. Pastarasis ne tik svariai prisidėjo prie naujų bažnyčių statybos Klaipėdos krašte (apie tai plačiau dar rašysime kitoje straipsnio dalyje), bet ir mėgino klaipėdiškius rodyti žemaičiams kaip aukštesnio kultū-

²² Nuo 1927 m. pabaigos leistas *Sonntagsblatt für die Katholiken des Memelgebiets*, kurį redagavo Viešvilės klebonas, kun. Leonas Olschewskis.

²³ Be jau minėto J. Žiliaus, svarbiu viešo dėmesio objektu tapo ir buvęs kunigas Kazimieras Trukanas, 1930 m. rudenį paskirtas Klaipėdos lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriumi.

²⁴ Kun. A. Dannelautzkio 1928 m. vasario 23 d. laiškas prel. P. Urbanavičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 289, l. 87.

ringumo pavyzdį. 1932 m. balandžio pradžioje vyskupijos savaitraštyje *Žemaičių prietelius* išspausdintas jo straipsnelis „Keletas klausimų“, kuriame jis gyrė vokiškų kapinių tvarką, išprovokavo tulžingą, antivokiškos isterijos kupiną atsaką „Į kunigo Petkaus klausimus“.

Lietuviškos ir vokiškos katalikybės kultūriniai skirtumai greitai atsikleidė ir pamaldumo praktikų lygmeniu. Antai kun. Ruibys skundėsi vyskupui, kad klebonas nepalankiai ir netgi ironiškai atsiliepia apie lietuvių įvestas pamaldas Didžiojo Šeštadienio vakare²⁵, o 4-ojo dešimtmečio pradžioje į Klaipėdą atvykęs kun. Kazimieras Steponavičius pasigedo čia iškilmingų procesijų, atlaidų ir egzekvijų. Tad nenuostabu, kad iš Didžiosios Lietuvos atvykę katalikai ir vietiniai ne tik skirtingu metu rinkosi į pamaldas, bet ir gyveno visiškai viena nuo kitos izoliuotose bendruomenėse. Net ir rekolekcijas vokiečiams dažniausiai vesdavo vienuoliai iš Rytų Prūsijos, o lietuviams – iš Didžiosios Lietuvos. Atskirtį didino ir tai, kad didžioji dalis bažnytinio mokesčio Klaipėdoje buvo surenkama iš senųjų miesto gyventojų, o kadangi dalyvauti parapijos komiteto rinkimuose galėjo tik mokantys mokesčių, lietuviai jautėsi nustumti nuo parapijos reikalų tvarkymo.

Vis dėlto, nepaisant prieštaravimų, 4-ojo dešimtmečio pradžioje dėl suinteresuotų šalių nuosaikumo dar pavykdavo išvengti santykių aklavietės. Prie to daug prisidėjo ir tuometinis Vatikano nuncijus Lietuvoje Riccardo Bartoloni, Klaipėdos prelatūros kunigus raginęs rodyti daugiau pagarbos Telšių vyskupui, o pastarąjį kvietęs netraktuoti prelatūros kaip paprasto savo diecezijos dekanato ir suteikti jai daugiau kanonų teisės numatytų savivaldos teisių²⁶. Vienas iš tuo metu galiojusio Bažnyčios teisės kodekso kanonų numatė ir prelatūros konsultorių instituto įsteigimą. Motyvuodamas tuo, kad Klaipėdos prelatūrą sudaro vos keturios parapijos, Telšių vyskupas 1930 m. vasarą kreipėsi į Šv. Konsistorijos kongregaciją, prašydamas dispensuoti jį nuo tokios pareigos. Išnagrinėjusi prašymą ir atsižvelgdama į nuncijaus rekomen-

²⁵ Kun. J. Ruibio 1930 m. kovo 7 d. laiškas vysk. J. Staugaičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 390r–391v.

²⁶ Nuncijaus R. Bartoloni 1930 m. lapkričio 9 d. pranešimas Šv. Konsistorijos kongregacijos sekretoriui kard. Rafeale Carlo Rossi, in: *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938)*, p. 324–328.

dacijas, kongregacija jį patenkino, tačiau kartu išreiškė pageidavimą, kad vyskupas paskirtų prelatūrai savo delegatą iš vietos dvasininkų²⁷. Atsižvelgdamas į šią rekomendaciją, vysk. Staugaitis savo delegatu Klaipėdos prelatūrai paskyrė ne Klaipėdos, o Šilutės kleboną. Nors apie tai iškart buvo pranešta vyskupijos savaitraštyje *Žemaičių prietelius*, kun. Schachtas atsisakė priimti šį paskyrimą, motyvuodamas tuo, kad kun. Dannelautzkis turi žymiai didesnę autoritetą vietos gyventojų ir autonominės valdžios įstaigų akyse, todėl jo apėjimas gali sukomplicuoti katalikų padėtį. Tuomet vyskupas delegatu *ad interim* paskyrė generalvikarą prel. Urbanavičių, Konsistorijos kongregacija tam pritarė.

Kita vertus, Telšių vyskupijos ordinariatas 4-ojo dešimtmečio pradžioje irgi dar mėgino švelninti kylančią įtampą Klaipėdos katalikų bendruomenėje. Daugėjant lietuvių skundų dėl tariamo jų diskriminavimo, kurią stengėsi šių signalų neišleisti į viešumą ir nesiimti vienašališkų sprendimų, nesuteikusi galimybės pasiaiškinti kitai pusei. Antai 1930 m. pabaigoje kurią sulaukė į *Žemaičių prietelių* atsiųstą straipsnį „Vokiškumas svarbiau kaip religija“, kuriame piktinamasi rinkimų į Klaipėdos parapijos komitetą aplinkybėmis. Po metų, reaguodamas į kun. Dannelautzkie pernelyg emociingą reakciją į jam daromus priekaištus dar viename lietuvių skunde, generalvikaras irgi užtikrino Klaipėdos kleboną, nematęs reikalo dėl skunde išdėstytų dalykų imtis kokių nors ypatingų priemonių, tačiau kartu ragino aktyviau ieškoti kelių į lietuviškai kalbančią parapijos dalį:

Nereikia laukti iniciatyvos iš šalies, pačiam reikia eiti ne tik priešais, bet ir būti iniciatorium ir vadu viso to, kas moderninėje pastoracijoje yra reikalinga ar sieloms gali būti naudinga, kaip skaityklos, knygynai, draugijos ir t. t. Ir tai vis tiek, ar tie dalykai būtų skiriami vokiškai, ar lietuviškai kalbantiems Tamstos parapijiečiams.²⁸

Nuo dešimtmečio pradžios ir pats Telšių vyskupas pradėjo dažniau vizituoti prelatūros parapijas, o 1931 m. vasarą netgi buvo susitikęs

²⁷ Šv. Konsistorijos kongregacijos sekretoriaus, kard. R. C. Rossi 1931 m. vasario 16 d. raštas Telšių vyskupui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 291, l. 109.

²⁸ Prel. P. Urbanavičiaus 1931 m. gruodžio 31 d. laiškas kun. A. Dannelautzkiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 222.

su Klaipėdoje ir Telšiuose viešėjusiu Varmijos vyskupu Maximilianu Kalleriu. Tais pačiais metais buvo pradėtos rengti ir atskiros prelatūros kunigų konferencijos, kuriuose svarstyti regionui aktualūs sielovados rūpesčiai. Jų metu vėlgi neretai atsiskleisdavo įdomios skirtingų katalikiškų kultūrų kolizijos. Pavyzdžiui, 1932 m. liepos 18–19 d. Ropkojuose vykusioje konferencijoje svarstant santuokų klausimą, buvo pasiūlyta apie užsakus skelbti ne iš sakyklos, o iškabinant skelbimą ant bažnyčios durų. Komentuodamas šį pasiūlymą, generalvikaras pastebėjo:

Prelatūroje gyvena ne tik vietos katalikai, bet taip pat ir ateiviai iš didžiosios Lietuvos, kurių šiame momente benebus dauguma. Užsakus iškabinant ant durų, dauguma jų nepatėmytų ir tuo būdu iškabinimas neatsiektų tikslo, o papiktinimo būtų nemaža.²⁹

KONFLIKTŲ AŠTRINIMO KELIU

Trapi koegzistencija tarp Klaipėdos katalikų padėtį lemiančių veiksmų pradėjo byrėti 1933–1934 m. Padrąsinta jai palankaus 1932 m. rugpjūčio 11 d. Tarptautinio Hagos teismo sprendimo „Böttcherio byloje“ ir reaguodama į gerokai suaktyvėjusį pronacistinių organizacijų veikimą Klaipėdos krašte, kurį išprovokavo Adolfo Hitlerio atėjimas į valdžią Vokietijoje, Lietuvos vyriausybė nuo 1933 m. rudens žymiai sustiprino pastangas sustabdyti antivalstybinių jėgų veikimą krašte ir paspartinti jo integraciją. Dažniausiai tai siejama su buvusio Piliečių apsaugos departamento direktoriaus Jono Navako paskyrimu į Klaipėdos gubernatoriaus postą, nors tokio kurso kontūrus galima įžvelgti jau nuo dešimtmečio pradžios. Viena iš jo apraiškų buvo naujų lietuviškų švietimo institutų, turėjusių pritraukti į miestą daugiau inteligentijos, steigimas. Religinės politikos plotmėje tai pasireiškė dviem pavidalais: didesne parama naujų katalikų bažnyčių statybai ir valstybei nelojalių dvasininkų išvaymu.

Dar nuo ketvirtojo dešimtmečio pradžios centro valdžia palaipsniui didino savo paramą naujų maldos namų statybai. Pirmoji didelė sub-

²⁹ Prel. P. Urbanavičiaus 1932 m. lapkričio 15 d. laiškas kun. A. Dannelautzkiui, *ibid.*, l. 154.

sidija buvo suteikta 1930 m. – tąkart buvo skirta 70 000 litų Pagėgių bažnyčios statybai. Kitais metais į Telšių vyskupijos banko sąskaitą buvo pervesta dar 50 000 litų, skirtų bažnyčioms Klaipėdos krašte statyti. Didžioji šių pinigų dalis buvo išleista koplyčios Plikiuose statybos išlaidoms kompensuoti. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje, gavus vyriausybės atstovų pažadą dėl tolesnio finansavimo, buvo pradėta rengtis naujų bažnyčių statybai Priekulėje ir Klaipėdoje.

Kita vertus, su didelių pinigų srautų judėjimu susijusi maldos namų statyba sukūrė papildomą įtampos židinį. Nepasitikėdama vietos klebonais, kurie buvo atsakingi už statybos darbų organizavimą (Schachtas – Pagėgiuose, o Dannelautzkis – Plikiuose), kurija labai priekabiajai tikrino jai pateiktus išlaidas pateisinančius dokumentus. Pagėgių bažnyčios statybos apyskaitai patvirtinti Telšių vyskupas 1932 m. pabaigoje sudarė kun. Povilo Pukio vadovaujamą komisiją. Vietoje apžiūrėjusi atliktus darbus ir pateiktus pateisinamuosius dokumentus, komisija apyskaitą iš esmės patvirtino, tačiau pažymėjo, kad „išvengimui skolos gal nereikėjo bokšto ir zakristijos stogas daryti iš varinės skardos, taipogi ir vitražinės stacijas“³⁰. Už šoninį altorių ir kitus interjero medžio darbus komisijai taip pat atrodė permokėta. Komisijai priklausęs Tauragės klebonas kun. Vytautas Dikavičius išdėstė atskirą nuomonę, anot kurios statybos darbams buvo permokėta apie 26 000 litų.

Dar daugiau komplikacijų kilo tvirtinant Plikų bažnytėlės statybos išlaidų tinkamumo apyskaitą. Telšių vyskupijos Bažnyčios turtų valdymo taryba, 1934 m. pabaigoje apsvarsčiusi kun. Dannelautzkio pateiktą Plikų koplyčios statybos apyskaitą, tinkamomis kompensuoti pripažino tik 34 894 litų išlaidų. Likusius daugiau nei 4000 litų nurodyta padengti iš kitų šaltinių, motyvuojant tuo, kad šie pinigai buvo išleisti ne statybai, o bažnyčios įrangai, iš anksto nesuderinus to su kurija ir viršijant vyskupo patvirtintą pirminę sąmatą³¹. Kun. Dannelautzkis į šią žinią, žinoma, sureagavo labai skausmingai. Konfidencialiame laiške generalvikarui prašė atleisti jį nuo Priekulės bažnyčios statybos komiteto

³⁰ 1932 m. lapkričio 19 d. komisijos protokolas, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 296, l. 33–34.

³¹ Prel. P. Urbanavičiaus 1934 m. gruodžio 29 d. laiškas kun. A. Dannelautzkiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 297, l. 8.

pirmininko pareigų, motyvuodamas ne vien tuo, kad ir šiuo atveju gali atsitikti panašiai kaip su Plikiais, bet ir tuo, kad jis yra nušalintas nuo antrosios Klaipėdos bažnyčios statybos reikalų. Jautėsi įžeistas ir požiūrio tų dvasininkų, kurie buvo paskirti priimti Pagėgių bažnyčios statybą, ypač Tauragės dekano, kad „mes čia nemokame statyti ir per brangiai statome“³². Nors ne iš karto, tačiau vyskupijos vadovybė iš tikrųjų nušalino Klaipėdos kleboną nuo visų naujų bažnyčių statybos reikalų.

Santykiai tarp kun. Dannelautzkio ir Telšių vyskupo pradėjo sparčiai blogėti po to, kai 1933 m. vasarą, atsidėkodamas už 25 uolius darbo Klaipėdos parapijoje metus, popiežius suteikė jam savo rūmų prelado titulą. Tokiu sprendimu Šv. Sostas ne tik parodė aiškų pagarbos ženklą, bet ir rezervavo sau teisę nominuoti Klaipėdos parapijos klebono įpėdinį, taip įpareigodamas vietos bažnytinę ir pasaulietinę valdžią suderinti būsimą kandidatūrą į šią vietą ir užkirsdamas kelią galimam kun. Dannelautzkio iškeldinimui iš Klaipėdos. Dėl to šį sprendimą labai rėmė ir laikinas Šv. Sosto reikalų patikėtinis Lietuvoje Antonio Arata, anot kurio, „Šv. Sostui rezervuota nominacija – sudėtingomis politinėmis aplinkybėmis, kurios gresia Memelio parapijos aptarnavimui – tikrai suteiktą visišką garantiją, kad bus laikomasi nuošalyje nuo nacionalistinių prietarų, kurie negali nekenkti sielų gerovei“³³.

Kad Lietuvos vyriausybė puoselėja ryžtingus ketinimus Klaipėdos krašte dirbančių vokiečių tautybės dvasininkų atžvilgiu, aiškiai parodė 1934 m. rugsėjo 24 d. paskelbtas gubernatoriaus Navako potvarkis, kuriuo devyniems krašto liuteronų kunigams, neturintiems Lietuvos pilietybės ir nemokantiems lietuvių kalbos (tarp jų buvo ir Klaipėdos Šv. Jono parapijos pastorius Otto Leitneris) bei katalikų Viešvilės parapijos klebonui kun. Leonui Olschewskiui buvo anuliuoti darbo leidimai ir jie turėjo išvykti iš krašto. Nepaisant Šv. Sosto mėginimų protestuoti prieš tokį valdžios sprendimą kun. Olschewskio atveju, gubernatorius tvirtai laikėsi savo pozicijos.

³² Kun. A. Dannelautzkio 1935 m. vasario 18 d. laiškas prel. P. Urbanavičiui, *ibid.*, l. 75.

³³ A. Aratos 1933 m. vasario 27 d. raportas Šv. Sosto AES kongregacijos sekretoriui Giuseppe Pizzardo – *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938)*, p. 445.

Matydami ryžtingus valdžios žingsnius, Klaipėdoje dirbę lietuvių kunigai ir aktyvesni pasauliečiai irgi pasijuto drąsiau. Uždaroje bažnytinėje aplinkoje, o kartais ir viešai jie vis garsiau pradėjo kaltinti parapijos kleboną provokiška veikla. 1934 m. pavasarį įsiplieskė konfliktas tarp kun. Dannelautzčio ir kun. Bajerčiaus pastarajam pareiškus, kad žmonės kleboną vadina lietuvių germanizatoriumi. Kun. Dannelautzkiš kreipėsi į vyskupijos kuriją, reikalaudamas, kad kun. Bajerčius pateiktų įrodymų. Gavusi kun. Bajerčiaus paaiškinimą, kurija pavedė jame nurodytus faktus ištirti oficijolui Jurgiui Narjauskui. 1934 m. balandžio 7–9 d. atlikęs liudytojų kvotą ir pasikalbėjęs su vienu kitu miesto gyventoju, pastarasis konstatavo, kad visus kun. Bajerčiaus išskeltus priekaištus kun. Dannelautzkiui tenka laikyti įrodytais. Svarbiausias „nustatytas“ dalykas – „kan. Dannelautzčio vokiečiams palankumas ir lietuviams nepalankumas visų yra žinomas, matomas, jaučiamas, visų liudininkų pabrėžiamas“³⁴.

1935 m. sausio 22 d. dienraštyje *Rytas* pasirodė anoniminė žinutė apie tai, kad 1934 m. Piemenėlių Mišios Klaipėdos katalikų bažnyčioje vyko tik vokiškai, nors jose dalyvavo beveik vieni lietuviai. Trumpa žinutė baigiama konstatavimu, jog klebonas „vis dar stengiasi parodyti, kad čia ne Lietuva, bet Vokietija“³⁵. Publikaciją iki šiol tebecituoja ne vienas autorius, taip argumentuodamas provokišką Klaipėdos klebono orientaciją. Tuo tarpu pats kun. Dannelautzkiš, komentuodamas publikaciją, pastebėjo, jog pagal susitarimą tarp lietuvių ir vokiečių atstovų bendrose pamaldose per Kalėdas ir Velykas Prisikėlimo Mišios paskirtos lietuviams, o Piemenėlių – vokiečiams. Be to, vokiečių choras, kaip ir pridera, per Mišias gieda lotyniškai, tačiau per šventes, kaip įprasta ir sutarta, giedamos ir vokiškos Kalėdų giesmės. „Taip metų metus viskas ėjosi taikiai, lietuviai katalikai mielai ateidavo į Kristaus sutiktuves ir nepaisant vokiško giedojimo buvo pamaldžiai nusiteikę. Tik dabar, praėjus nemažai laiko po šventės, pasirodė kurstomas straipsnis katalikiškame *Ryte*“. Kaip nepagrįstus atmetė jis ir priekaištus dėl skelbimų bažnyčioje

³⁴ Kun. J. Narjausko 1934 m. balandžio 11 d. raportas Telsių vyskupijos ordinarui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 283, l. 20.

³⁵ „Klaipėdiečiai katalikai nepatenkinti“, *Rytas*, 1935 01 22, nr. 18 (3166), p. 60.

tik vokiečių kalba, o vokiški užrašai ant varpų, jo teigimu, gali piktinti tik tuos, kurie pajėgtų užkopti į bažnyčios bokšto viršų³⁶.

Rasti bendrą kalbą su vokiečių tautybės prelatūros kunigais Telšių vyskupijos kurijai trukdė ir bendresnio pobūdžio kultūriniai skirtumai, kurie šiuo laikotarpiu bene geriausiai atsiskleidė santykių su kitatikiais ir pasaulietine valdžia srityse. Katalikiškoje Lietuvos kultūroje tuo metu vyravo konservatyvus ir labai negatyvus požiūris į protestantus. Jie laikyti ne tik tikėjimo eretikais, protestantiškoje kultūroje netgi įžvelgtos grėsmę krikščioniškai civilizacijai keliančių politinių ideologijų šaknys³⁷. Tuo tarpu Vokietijoje, o ypač protestantiškoje Prūsijoje, dėl ilgalaikės veikimo diasporoje patirties katalikai žymiai palankiau vertino kasdienio bendradarbiavimo su evangelikais galimybę. Klaipėdos klebono palankumas protestantams irgi erzino Telšius:

Nuostabus dalykas, kad Klaipėdos katalikų klebonas primygtinai palaikė pastoriaus reikalavimą, aiškindamas, kad Vokietijoje bendros koplyčios katalikų ir protestantų pamaldoms laikyti paprastas dalykas. Abelnai Klaipėdos klebonas palinkęs prie susiartinimo su protestantais, ne visuo-
met leistinuose dalykuose.³⁸

Lygiai taip pat nepriimtinos Telšių vyskupijos ordinariatui atrodė ir Klaipėdos klebono nuorodos į įstatymo raidę santykiuose su pasaulietine valdžia. Sugebėję ne tik legalizuoti konkordatu nenumatytą kunigų seminariją Telšiuose, bet ir gauti jai valstybės paramą, vyskupijos vadovai negalėjo suprasti kun. Dannelautzčio ištikimybės formaliai tvarkai. Manyta, kad „Dievui ir geriems žmonėms padedant“, galima laimėti daugiau, negu leidžia tikėtis įstatymo raidė³⁹.

³⁶ Prel. A. Dannelautzčio 1935 m. sausio 25 d. laiškas prel. P. Urbanavičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 282, l. 10.

³⁷ Panašus požiūris tuo metu dar dominavo ir Romoje. Daugiau apie tai žr.: Raffaela Perin, „Pregiudizio antiebraico e antiprotostante: alcuni riflessi sull'atteggiamento della Chiesa verso il fascismo“, in: *Pius XI: Keywords*, eds. A. Guasco, R. Perin, Zürich-Berlin, 2010, p. 147–154.

³⁸ Prel. P. Urbanavičiaus 1936 m. lapkričio 2 d. *pro memoria* kun. J. Vaišnoraui MIC, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 291, l. 190.

³⁹ Prel. P. Urbanavičiaus 1935 m. vasario 8 d. laiškas kun. A. Dannelautzkiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 232.

Stiprėjanti kun. Dannelautzkie veiksmų kritika sutapo su Telšių vyskupo pastangomis visiškai izoliuoti jį nuo prelatūros reikalų tvarkymo. Telšiuose, atrodo, manyta, kad tiesiausias kelias šio tikslo link veda per Klaipėdos krašto autonominių valdžios įstaigų galių reguliuoti vietos religinį gyvenimą sumažinimą. Dar 1934 m. pradžioje vysk. Staugaitis kreipėsi į Klaipėdos krašto gubernatorių Navaką, prašydamas paramos siekiant, kad lėšos Bažnyčios išlaikymui Klaipėdos krašte būtų skirstomos nepriklausomai nuo autonominės valdžios. Tokio siekio pagrįstumą vyskupas argumentavo konkordato tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto nuostatomis, kurios, jo teigimu, galioja visoje Lietuvos valstybės teritorijoje⁴⁰. Taigi vyskupas arba pamiršo, arba ignoravo bulės *Lituanorum gente teiginį*, kad kaip Klaipėdos prelatas jis yra *servatis, juxta locorum adjuncta et ad normam juris, servandis* (lot. „besivadovaujantis vietos papročiais ir teisės normomis“). Matyt, tikėjosi, kad kieta ranka pasižymėjęs Navakas parems jo poziciją, skirtingai nei prieš kelerius metus Antanas Merkys, kuris laikinai pažabojo vyskupo ambicijas, pareikšdamas:

Nuodugniai susipažinęs su minėtu raštu, konkordatu tarp Lietuvos ir Šv. Sosto ir veikiančiais Klaipėdos krašto įstatymais, turiu apgailėti, kad priversti direktoriją priimti prie Tamstos rašto pridėtą sąmatą aš neturiu teisėto pamato.⁴¹

Navako atsakymo į minėtą raštą, deja, nepavyko rasti, tačiau greičiausiai ir jis niekuo negalėjo padėti.

Nesulaukęs apčiuopiamos gubernatoriaus paramos rūpimu klausimu, vyskupas nenuleido rankų ir ryžosi vienas kovoti su Direktorija. Pirmas bręstančios konfliktinės situacijos signalas nuskambėjo 1935 m. pradžioje, kai Direktorija pakeitė atlyginimo kategoriją naujai paskirtiems klebonams Pagėgiuose (Bajerčius) ir Viešvilėje (Steponavičius), mokėdama jiems mažiau, negu reikalavo krašto atlyginimų įstatymas ir buvo mokama jų pirmtakams. Kun. Steponavičius pranešė girdėjęs, jog Direktorija taip pasielgė, norėdama pamokyti kuriją, kad su ja skiriant kunigus būtų

⁴⁰ Vysk. J. Staugaičio 1934 m. vasario 28 d. raštas Klaipėdos krašto gubernatoriui J. Navakui, *ibid.*, l. 121–122.

⁴¹ Klaipėdos krašto gubernatoriaus A. Merkio 1931 m. gruodžio 3 d. raštas vysk. J. Staugaičiui, *ibid.*, l. 232.

pasitariama, kaip anksčiau neva darydavęs Varmijos vyskupas ir Klaipėdos dekanas⁴². Nepaisant daugkartinių nuskriaustų klebonų skundų ir vyskupijos kurijos protestų, Direktorija tąkart taip ir nenusileido.

Nors ir pralaimėjęs pirmą kovos raundą, Telšių vyskupas neketino atsižvelgti į Direktorijos pretenzijas dalyvauti parapijų beneficijų skirstyme. 1937 m. 2-ojoje pusėje Telšių vyskupijos kurija išvėlė į dar vieną teisinę diskusiją su Direktorija. Ją išprovokavo kurijos raštai, kuriais buvo prašoma skirti atlyginimą kunigui Smalininkuose ir pranešama apie įvykusias permainas prelatūros dvasininkijoje. Reaguodama į juos, Direktorija apgailestavo, kad yra pastatoma prieš įvykusį faktą ir dar kartą patvirtino norą, kad visi paskyrimai būtų iš anksto derinami su ja, kartu nurodydama, kad geriausiu tarpininku šiais klausimais galėtų būti Klaipėdos dekanas⁴³. Telšiams toliau savo argumentus remiant Bažnyčios teise, kurią pripažįsta LR Konstitucijos 84 straipsnis ir konkordatas, Direktorija atkakliai laikėsi nuostatos, kad Klaipėdos krašto katalikų parapijų teisinė būklė, priešingai evangelikų parapijų teisei būklei, nėra sureguliuota įstatymu, todėl algų mokėjimas katalikų kunigams iš Direktorijos biudžeto iš esmės priklauso tik nuo jos ir seimelio geros valios. Ginčui patekus į aklavietę, Telšių vyskupijos generalvikaras šiek tiek nuramino aistras, pripažindamas, kad derybos su krašto autonominės valdžios institucijomis dėl naujų kunigų etatų steigimo yra neišvengiamos, ir siūlydamas surengti pasitarimą, kuriame būtų apsvarstyti ginčytini klausimai⁴⁴.

Pagrindine derybų sąlyga buvo įvardyta tai, kad ordinariatas pats pasirinktų, kas jam atstovautų šiose derybose, o ne priimtų Direktorijos peršamą kun. Dannelautztkio kandidatūrą. Atrodo, kad padedant Romoje gyvenantiems lietuvių dvasininkams, Telšių vyskupui pavyko įtikinti ir Šventąjį Sostą neprieštarauti tam, kad Klaipėdos klebonas būtų nušalintas nuo prelatūros reikalų tvarkymo. Konsistorijos kongregacijoje

⁴² Kun. K. Steponavičiaus 1935 m. balandžio 13 d. raštas Telšių vyskupijos kurijai, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 284, l. 27.

⁴³ Klaipėdos krašto direktorijos 1937 m. birželio 21 d. raštas Klaipėdos prelatūros ordinariatui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 34–35.

⁴⁴ Telšių vyskupijos generalvikaro 1937 m. lapkričio 24 d. raštas Klaipėdos krašto direktorijai, *ibid.*, l. 30.

Baltijos kraštų reikalus kuravęs Leonardo Cercone pas jį 1936 m. rugsėjį apsilankiusiam kun. Juozui Vaišnora MIC pareiškė, kad kongregacijai visiškai nesvarbu, kas bus paskirtas Telšių vyskupo generalvikaru Klaipėdos prelatūrai, daug svarbiau yra tai, kad jis dažniau lankytųsi krašte, pasirūpintų jaunų kunigų lietuvių siuntimu į kraštą, katalikiškų mokyklų steigimu ir naujų bažnyčių statyba. Be to, jis pabrėžė, kad Šventajam Sostui ypač rūpi Klaipėdos prelatūros bažnytiniai reikalai, nes čia yra labai palankios sąlygos komunizmo plėtrai, kuriai reikia užkirsti kelią⁴⁵.

4-ojo dešimtmečio 2-ojoje pusėje Telšių vyskupijai iš dalies pavyko atlikti Šventojo Sosto išskeltus uždavinius Klaipėdos krašte. 1938 m. prelatūroje jau dirbo 11 kunigų, iš jų 9 lietuviai, kurių didesnė pusė (5) buvo jauni Telšių kunigų seminarijos auklėtiniai, šventimus gavę 4-ajame dešimtmetyje⁴⁶. Nors katalikiškų mokyklų krašte nebuvo įsteigta, svarbiausių Klaipėdos valstybinių švietimo įstaigų kapelionais buvo paskirti jauni pajėgūs kunigai: Pedagoginiame institute tikybą dėstė kun. dr. Antanas Kruša, Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijoje – kun. Jonas Beinoris, o Amatų mokykloje – kun. Juozas Juknevičius. Tiesa, Klaipėdos parapijos klebonas ne visuomet buvo tuo patenkintas. Kai 1938 m. pabaigoje kun. Juknevičius buvo paskirtas kapelionu į Amatų mokyklą, kun. Dannelautzkis skundėsi, kad tai, kaip visuomet panašiais atvejais, buvo padaryta jį apeinant ir atimant iš jo pagalbininką parapijos sielovadoje. Jo nuomone, šiuo atveju gali iškilti sunkumų ir dėl to, kad anksčiau iš Direktorijos atlyginimą gaudavęs kun. Juknevičius, pereidamas į centrinės vyriausybės institutą, kuris čia vertinamas labai priešišškai, gali jo netekti ir taip bus prarastas vieno parapijos vikaro etatas⁴⁷.

4-ojo dešimtmečio 2-ojoje pusėje Klaipėdos krašte toliau statytos ir naujos katalikų bažnyčios. 1935 m. vasarą Smalininkuose buvo pašven-

⁴⁵ Kun. J. Vaišnoros 1936 m. rugsėjo 27 d. laiškas vysk. J. Staugaičiui, *ibid.*, l. 168–169.

⁴⁶ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1938*, p. 113–114.

⁴⁷ Prel. A. Dannelautzkio 1938 m. lapkričio 9 d. laiškas prel. P. Urbanavičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 282, l. 41.

tinta mūrinė bažnytėlė, įrengta anksčiau už Žemaičių vyskupijos pinigus įsigytime name. Prie to daugiausia prisidėjo kun. Petkus, paaukojęs pastato perstatymui 2800 litų⁴⁸ ir rūpinęsis darbų organizavimu. Kun. Petkui Telšių vyskupijos kurija pavedė rūpintis ir bažnyčios statyba Priekulėje. 1936 m. vasarą jis buvo patvirtintas naujo bažnyčios statymo komiteto pirmininku, nušalinant nuo šių pareigų kun. Dannelautzkį. Bažnyčia 1937 m. pavasarį buvo pradėta statyti kun. Petkui savo vardu paėmus paskolą, kurią gražinti tikėtasi iš vyriausybės žadėtos 20 000 Lt pašalpos⁴⁹. Greičiausiai dėl to, kad kun. Dannelautzkiš nebuvo prileistas prie bažnyčios statybos, 1938 m. liepos 3 d. vykusias bažnyčios pašventinimo apeigas boikotavo prelatūros kunigai ir autonominės valdžios atstovai, o aukščiausio rango svečias buvo Švėkšnos klebonas prel. Julius Maciejauskas.

Kun. Petkus didžiąją savo Klaipėdoje turėto nekilnojamojo turto dalį testamentu irgi planavo palikti Bažnyčios institucijoms. Tiesa, 1937 m. jis pakeitė savo testamentą ir vietoj 90 000 litų įvertinto namo Palangos g., kurį perrašė kazimierietėms, kurijai užrašė sklypą su trimis namais su sąlyga, kad kurija tuos namus parduotų ir už gautus pinigus pastatydintų Klaipėdos krašte katalikams bažnytėles, kur jos bus būtinai reikalingos⁵⁰. Nors kurija tokia rokiruote nebuvo itin sužavėta, fundacija vienuolijoms iš tikrųjų buvo ne mažiau reikalinga nei naujų bažnyčių statybai, nes į Klaipėdos kraštą nė vienai vienuolijai taip ir nepavyko įkelti kojos. 4-ojo dešimtmečio pradžioje į Klaipėdą ketinusios atvykti Šv. Elžbietos (Pilkosios) seserys čia taip ir neįsikūrė, o Plungėje sėkmingai dirbusiems kapucinams pats vysk. Staugaitis draudė Klaipėdos krašte sakyti pamokslus ir vesti rekolekcijas vokiečių kalba, taip saugodamas juos nuo naujų viešų užsipuolimų Lietuvos spaudoje. Anot Šiaurės Vokietijos jėzuitų provincijos vadovo Bernhardo Bley'aus,

⁴⁸ Kun. K. Steponavičiaus pranešimas apie Viešvilės parapijos būklę 1935 m., LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 139

⁴⁹ Kadangi iš valstybės biudžeto buvo gauta tik 10 000 litų, bažnyčią pastačius liko nemaža skola, kurios dalis vėliau buvo padengta iš Klaipėdos bažnyčios statybai sukauptų, bet taip ir nepanaudotų lėšų.

⁵⁰ Kun. N. Petkaus 1937 m. balandžio 8 d. laiškas Telšių vyskupijos kurijai, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 283, l. 15.

Telšių ir Varmijos vyskupai bei Šventojo Sosto atstovybės Kaune sekretorius prel. Faidutti ne kartą prašė atsiųsti jėzuitus į Klaipėdos kraštą; motyvuota tuo, kad čia yra vokiečių protestantų centras, o lietuvių kunigai dar nėra pasirengę su jais konkuruoti⁵¹. JAV lietuvių kunigas A. Alaburda dar 3-iojo dešimtmečio pabaigoje Klaipėdoje siūlė perleisti vieną iš jam priklausiusių namų jėzuitams, tačiau pastarieji, tuo metu turėdami kitų rūpesčių, dovanos nepriėmė.

Tuo tarpu svarbiausias projektas naujų katalikų maldos namų statybos srityje, žinoma, buvo sumanymas pastatyti antrąją katalikų bažnyčią pačioje Klaipėdoje. Ji turėjo būti skirta iš Didžiosios Lietuvos atvykusiems katalikams ir simbolizuoti krašto integraciją į lietuvišką kultūrinę erdvę. Bažnyčios statyba pradėta rūpintis jau 1934 m. vasarą, kuomet susikūrė kun. Ruibio vadovaujamas pirmasis komitetas, tačiau konkretesni pasirengimo darbai pajudėjo tik po dvejų metų. 1936 m. pradžioje buvo įkurta Draugija katalikų bažnyčios Klaipėdoje statybai remti, kurios pirmininku vysk. Staugaitis patvirtino buvusį ministrą pirmininką, tuometinį Prekybos instituto Klaipėdoje rektorių Ernestą Galvanauską. Kun. Ruibys buvo oficialiai įgaliotas rinkti aukas bažnyčios statybai.

Per dvejus metus visoje Lietuvoje Klaipėdos bažnyčios statybai buvo surinkta daugiau nei 27 000 litų aukų, kurių vos užteko įsigyti žemės sklypui naujai besikuriančiame miesto rajone Smeltėje ir suorganizuoti bažnyčios projekto konkursą. Pastarajame dalyvavo net 24 autoriai, o pirmoji premija 1938 m. kovo 15–16 d. vykusiam konkurso komisijos posėdyje buvo paskirta inžinieriaus Adolfo Lukošaičio pateiktam projektui „MTF“⁵². 1938 m. pabaigoje Draugija bažnyčios statybai remti ir Telšių vyskupas kreipėsi į įvairias valdžios institucijas su prašymais skirti lėšų bažnyčios statybai, tačiau centro valdžia neskubėjo. Viena vertus, dėl komplikotos tarptautinės situacijos ir agresyvios Vokietijos užsienio politikos tolesnis Klaipėdos krašto likimas jau buvo neaiškus. Antra vertus, kaip tik tuo metu pagrindinis valstybės ir visuomenės dė-

⁵¹ B. Bley'aus 1928 m. balandžio 21 d. laiškas jėzuitų ordino generolui Włodzimierzui Ledóchowskiui, Archivum Romanum Societatis Iesu, Lituania, b. 1001.

⁵² „Priimtas Smeltės katalikų bažnyčios projektas“, *Vakarai*, 1938, nr. 63, p. 8.

mesys bei resursai buvo sutelkti į kitos paminklinės šventovės – Kauno Prisikėlimo bažnyčios statybą, kurios sąmata viršijo milijoną litų. Deja, istorinės aplinkybės neleido nei pabaigti Prisikėlimo bažnyčios, nei pradėti Klaipėdos bažnyčios, o šių šventovių likimas tarsi simboliškai įkūnijo nebaigtus pirmosios Respublikos namų darbus.

Bažnytinei vyresnybei daugiausia rūpinantis maldos namų statymu, nebuvo pakankamai išnaudotos katalikiškos žiniasklaidos galimybės lietuviškai katalikybei krašte stiprinti. Šiuo požiūriu katalikai Klaipėdos krašte smarkiai nusileido liuteronams, kurie čia ne tik leido laikraštėlį *Lietuvos Evangelikų kelias*, bet ir turėjo pusvalandžio trukmės radijo laidą. Apie katalikybės būklę krašte labai retai rašyta ir Didžiosios Lietuvos spaudoje. Netgi savaitraštyje *Žemaičių prietelius* tik labai retai pasirodydavo trumpos žinutės iš Klaipėdos katalikų gyvenimo. Tokia padėtis, žinoma, neprisidėjo prie geresnio vieni kitų pažinimo. Lietuviškos katalikiškos spaudos trūkumo klausimas keltas ir 1937 m. rugsėjo 6 d. vykusioje Klaipėdos prelatūros kunigų konferencijoje, kur buvo svarstyta atvykusių į Klaipėdos kraštą katalikų religinė būklė ir priemonės ją pagerinti. Be kitų priemonių, kuriomis tikėtasi pakelti atvykusiųjų religinio raštingumo lygį, siūlyta daryti žygių, kad diaspora galėtų dovanai arba lengvatinėmis sąlygomis gauti daugiau katalikiškos spaudos iš Didžiosios Lietuvos⁵³.

Beje, Telšių vyskupo generalvikaro nurodymu iš šios konferencijos darbotvarkės buvo išbrauktas punktas, numatęs svarstyti siūlymą ordinariumui, kad šis leistų krikšto ir paskutinio patepimo apeigas prelatūroje atlikti vietos kalba. Toks nurodymas motyvuotas tuo, jog „Romos ir mūsų provincijos Ritualas kitoniškai yra nusistatęs. Tame dalyke galėsite konferencijai tik vieną patarti, atlikus šv. krikšto ar paskutinio patepimo apeigas su maldomis lotynų kalboje, išaiškinti žmonėms tų sakramentų apeigų bei maldų reikšmę“⁵⁴. Didėjant politinei įtampai krašto viduje, kalbų vartojimo sielovadoje klausimas darėsi vis jautresnis, todėl abi pusės stengėsi nepažeisti trapios pusiausvyros. Likus mažiau nei pusme-

⁵³ Konferencijos protokolas, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 281, l. 12.

⁵⁴ Prel. P. Urbanavičiaus 1937 m. rugsėjo 2 d. raštas kun. A. Krušai su įgaliojimu atstovauti Ordinariatui Klaipėdos prelatūros kunigų konferencijoje, *ibid.*, l. 7.

čiui iki anšliuso, kun. Dannelautzkis siūlė atidėti ir rinkimus į parapijos komitetą, motyvuodamas tuo, kad tokie rinkimai dvikalbėje bendruomenėje visuomet sukelia didelę sumaištį⁵⁵. Matyt, nusprendusi, kad tokiomis aplinkybėmis neverta tikėtis lietuviams palankesnės rinkimų baigties, Telšių vyskupijos kurija tam pritarė.

Kraštui vėl atsidūrus Vokietijos valdžioje, kun. Dannelautzkis, nepaisant anksčiau patirtų nuoskaudų, nenutraukė ryšių su Telšiais. Jis dalyvavo 1939 m. balandžio 7 d. kurijoje vykusiame pasitarime, kuriame buvo nuspręsta, kad „deleguotieji į Prelatūrą iš Telšių vyskupijos kunigai lieka Telšių vyskupo žinioje, o tuo tarpu lieka Prelatūroje, kol sąlygos leis“⁵⁶. Pasirūpinti jų išlaikymu Klaipėdos klebonas jau negalėjo, nes Direktorija Reicho vyriausybės nurodymu nutraukė atlyginimų mokėjimą lietuvių kunigams. Į sunkią finansinę padėtį patekusiems dvasininkams pagalbos ranką ištiesė Lietuvos vyriausybė, kuri, tikėdamasi iš jų svaraus indėlio lietuviškumo išlaikymui, buvo suinteresuota jų pasilikimu Klaipėdos krašte. Buvusiam Lietuvos užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui tarpininkaujant, 1939 m. gegužės 27 d. Ministrų kabinetas paskyrė atlyginimus penkiems krašte pasilikusiems lietuvių kunigams⁵⁷.

Anksčiau lietuvių kaltintas provokiška orientacija ir tuo, kad jiems yra abejingas, kun. Dannelautzkis pasikeitus geopolitinei situacijai įrodė šių kaltinimų nepagrįstumą. Jis prašė kurijos atsiųsti pirmosios Komunijos einantiems lietuvių vaikams maldynėlių ir giesmynę⁵⁸, taip pat rūpinosi, kad į kraštą atvykęs kun. Burgeris būtų priimtas į Marijampolės marijonų vienuolyną mokytis lietuvių kalbos. Iš pradžių dėl to kreipėsi į kuriją laišku, vėliau rašė prel. Narjauskui, pagaliau, negavęs jokio atsakymo, liepos 11 d. paskambino prel. Urbonavičiui, kuris pažadėjo

⁵⁵ Kun. A. Dannelautzkio 1938 m. spalio 7 d. laiškas prel. P. Urbanavičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 282, l. 38.

⁵⁶ Pasitarimo protokolas, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 292, l. 115.

⁵⁷ Saulius Grybkauskas, „Lietuvos vyriausybės reakcija į nacistinės Vokietijos politiką Klaipėdos krašto lietuvių atžvilgiu (1939 03 23–1940 06 15)“, *Genocidas ir rezistencija*, 1998, nr. 1, p. 74.

⁵⁸ Kun. Dannelautzkio 1939 m. balandžio 29 d. laiškas prel. Urbanavičiui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 290, l. 35.

daryti žygių, tačiau ir toliau jokių rezultatų nebuvo⁵⁹. Motyvuojant papalpų trūkumu, kun. Burgeris vėliau nebuvo priimtas ir į Telšių kunigų seminariją. Kurijos pasyvumą šiuo atveju galima paaiškinti žinant, kad tuo metu joje dominavo rezignacinės nuotaikos Klaipėdos krašto klausimu. To meto vysk. Staugaičio korespondencija liudija, kad jis neturėjo didesnių vilčių dėl lietuviybės ateities krašte, o tolesnis prelatūros administravimas darėsi vis didesnė našta, kurios jis siekė kuo greičiau nusikratyti.

Ilgai laukti šio noro išsipildymo neteko. Atsižvelgdamas į pakitusią geopolitinę situaciją ir kliūtis, kurios iškilo Telšių vyskupui valdant prelatūrą, Šventasis Sostas 1939 m. birželio 10 d. apaštaliu prelatūros administratoriumi laikinai paskyrė Varmijos vyskupą Kallerį. Taip baigėsi lygiai 13 m. trukęs mėginimas paversti Klaipėdos krašto katalikus integralia lietuviškos katalikybės dalimi. Į kraštą atvykusiems lietuviams grįžtant namo, paskui juos išvyko ir visi čia dirbę lietuvių kunigai.

IŠVADOS

Atliktas tyrimas patvirtina, kad katalikybė Klaipėdos krašte, nepaisant mažumos statuso regiono gyventojų konfesinėje struktūroje, buvo svarbus skirtingų tapatybės ideologijų konkurencijos laukas. Šventojo Sosto sprendimą įkurti čia autonominę bažnytinės administracijos darinį, asocijuotą su viena iš naujai sudarytos Lietuvos bažnytinės provincijos diecezijų, lėmė ne vien siekis prisitaikyti prie pakitusių geopolitinių aplinkybių, bet ir noras įdiegti saugiklius, kurie padėtų išvengti instrumentinio tikėjimo panaudojimo nacionalizmo tikslams. Iš daugelio skirtingų alternatyvų buvo pasirinktas arkivysk. Matulaičio pasiūlytas variantas.

Per pirmuosius prelatūros gyvavimo metus visi kiti veiksniai, nuo kurių pozicijos priklausė Klaipėdos krašto katalikų padėtis – Lietuvos vyriausybė, Telšių vyskupijos vadovybė, krašto autonominės valdžios įstaigos – taip pat elgėsi nuosaikiai, sudarydami palankią aplinką krašto

⁵⁹ Kun. Dannelautzkio 1939 m. liepos 20 d. laiškas Telšių vyskupui, LVIA, f. 669, ap. 48, b. 282, l. 43.

religinio gyvenimo adaptacijai prie naujų sąlygų. Centro vyriausybė iš pradžių nesiėmė aktyvių krašto kultūrinės integracijos veiksmų, taip pat ir religinės politikos lygmeniu, Telšių vyskupas mėgino atsižvelgti į jam patikėto regiono etnokultūrinę specifiką, o Direktorija nepiktnaudžiavo jai suteiktomis gana plačiomis teisėmis reguliuoti religinėms organizacijoms skirtus materialinius resursus, atsižvelgdama į pagrįstus sparčiai augančios katalikų bendruomenės lūkesčius.

Kita vertus, jau pradiniam klaipeidietiškos ir lietuviškos katalikybės akistatos etape atsiskleidė jų raiškos formų skirtumai, kuriuos ne visada pavykdavo įveikti. Ypač sunkiai suderinami buvo tokie dalykai kaip pasauliečių vaidmens Bažnyčioje samprata, bažnytinių švenčių kalendorius, Bažnyčios dalyvavimo viešojoje erdvėje būdai, santykiai su kitatikiais ir su pasaulietine valdžia.

Abipusio atvirumo pagrindu neišspręsti, o tik laikinai užgniaužti prieštaravimai virto atvirais konfliktais po to, kai dėl vidaus ir užsienio politikos pokyčių anksčiau minėtų veiksmų pozicijos pradėjo radikalėti. Lietuvos valdžia 4-ajame dešimtmetyje skyrė žymiai daugiau subsidijų naujų katalikų bažnyčių statybai ir nebetoleravo nelojaliai nusiteikusių dvasininkų veiklos krašte. Taip ir nesugebėjęs pelnyti klaipeidieškių palankumo, Telšių vyskupas savo autoritetą mėgino įtvirtinti pasinaudodamas galios priemonėmis. Šventasis Sostas, laikydamas Klaipeidos kraštą potencialiai pavojingų socialinių ir politinių kataklizmų židiniu, mažiau besipriešino Lietuvos dvasinės ir pasaulietinės valdžių pastangoms sutvirtinti savo pozicijas krašte. Krašto autonominės valdžios įstaigos, reaguodamos į sparčiai didėjančią lietuviškos katalikybės ekspansiją, pradėjo naudotis disponuojamais formaliais įrankiais jai pristabdyti.